

DŽONATAN DIMBLBI

BARBAROSA

**Kako je Hitler
izgubio rat**

Preveo
Nikola Pajvančić

Laguna

Naslov originala

Jonathan Dimbleby

BARBAROSSA, How Hitler Lost the War

Copyright © Dimbleby Partners Limited, 2021

First published as Barbarossa in 2021 by Viking, an imprint
of Penguin General.

Penguin General is part of the Penguin Random House
group of companies.

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Mojim unucima,
Barnabiju, Hloi, Maksu i Arturu*

Sadržaj

<i>Mape</i>	9
<i>Predgovor</i>	33

PRVI DEO – PUT U PAKAO

1 Priprema terena	43
2 Diktatori i demokrate.	67
3 Posrednička diplomatija	89
4 Samozavaravanje i neiskrenost	98
5 Ugovor sa đavolom	120
6 Razdor među razbojnicima	137
7 Staljin ignoriše upozorenja.	164

DRUGI DEO – INVAZIJA

8 Munjeviti rat.	185
9 Mržnja i masakri	200
10 Posmatrači	213
11 Staljinov govor.	228
12 Krhko savezništvo.	242
13 Stravična stvarnost	257

14	Amerika ulazi u igru	276
15	Rasulo na sovjetskom frontu.	296
16	Hitlerova pauza	308

TREĆI DEO – PROTIVUDAR

17	Između frontova.	327
18	Katastrofa kod Kijeva.	336
19	Lenjingrad	351
20	Rat reči	362
21	Operacija Tajfun	376
22	Velika panika	397
23	General Blato	417
24	Jevrejsko pitanje.	434
25	Savezničke brige.	449
26	Raspoloženje se menja	464

ČETVRTI DEO – POVLAČENJE

27	Poslednji napad	475
28	Prekretnica.	498
29	Globalni rat	512
30	Povlačenje	523
31	Susret Idna i Staljina	540
32	Fatalno kockanje	553

Epilog 570

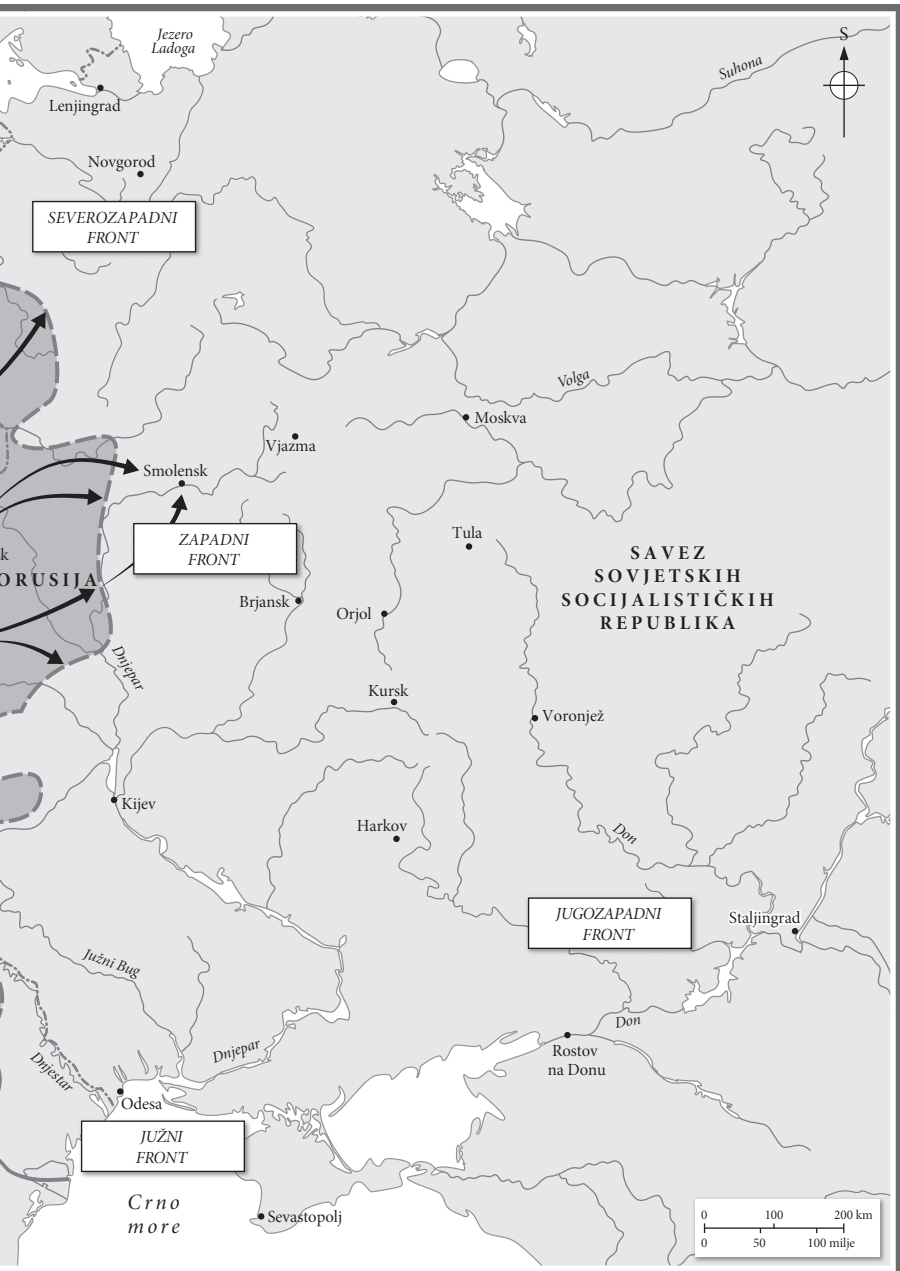
Izjave zahvalnosti 592

Zahvalnosti za fotografije. 596

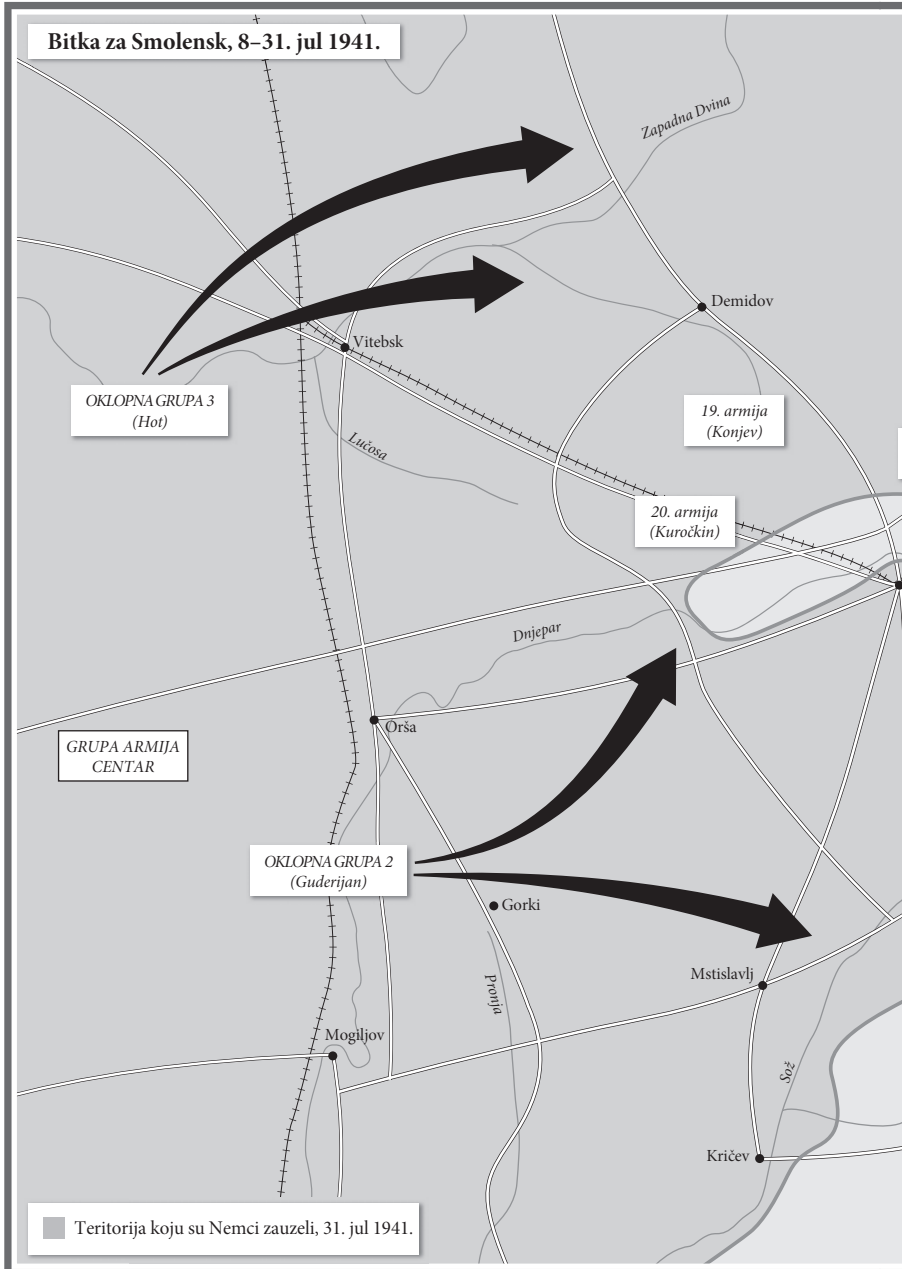
Mape

Istočni front, 22. jun – 9. jul 1941.

Bitka za Smolensk, 8–31. jul 1941.

■ Teritorija koju su Nemci zauzeli, 31. jul 1941.

Istočni front, jul – septembar 1941.

S

Jezero Ladoga

Lenjingrad

Novgorod

Saloma

Volga

Moskva

Vjazma

Smolensk

Brijansk

Orjol

Tula

Voronjež

Kursk

Harkov

Don

Staljingrad

Don

Rostov na Donu

Kijev

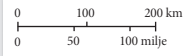
Južni Bug

Odesa

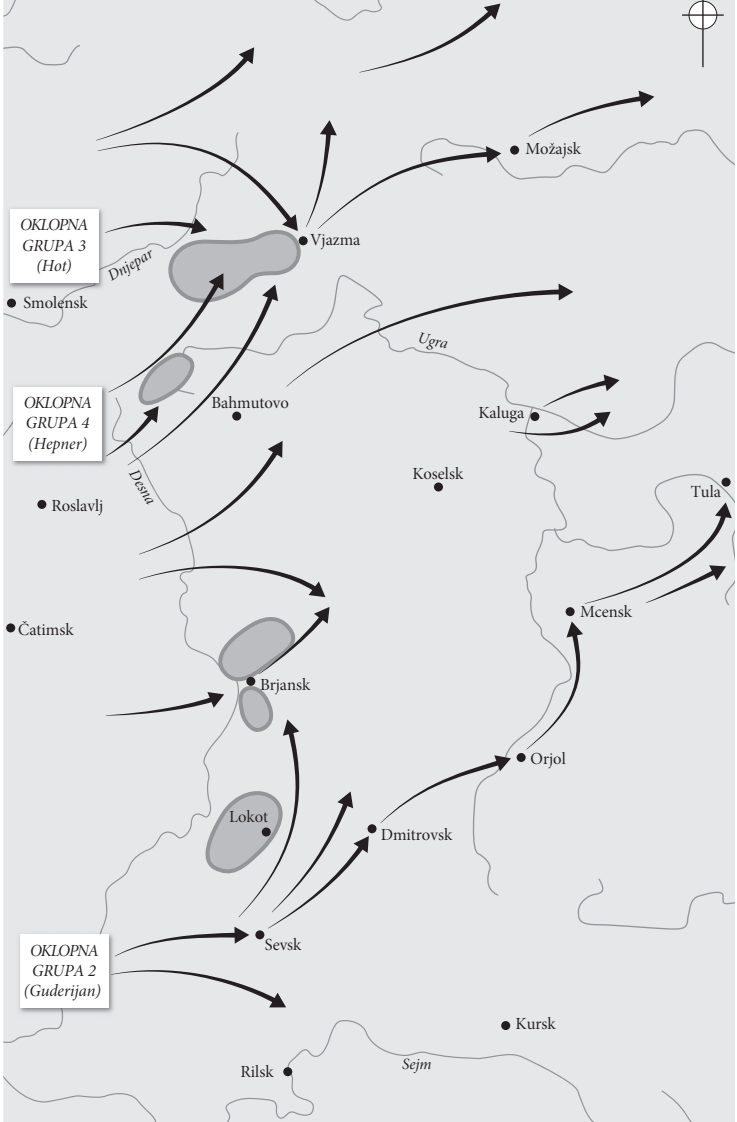
Dnjepr

Crno more

Sevastopolj

Obruči kod Vjazme i Brjanska, oktobar 1941.

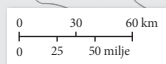

OKLOPNA GRUPA 3 (Hot)

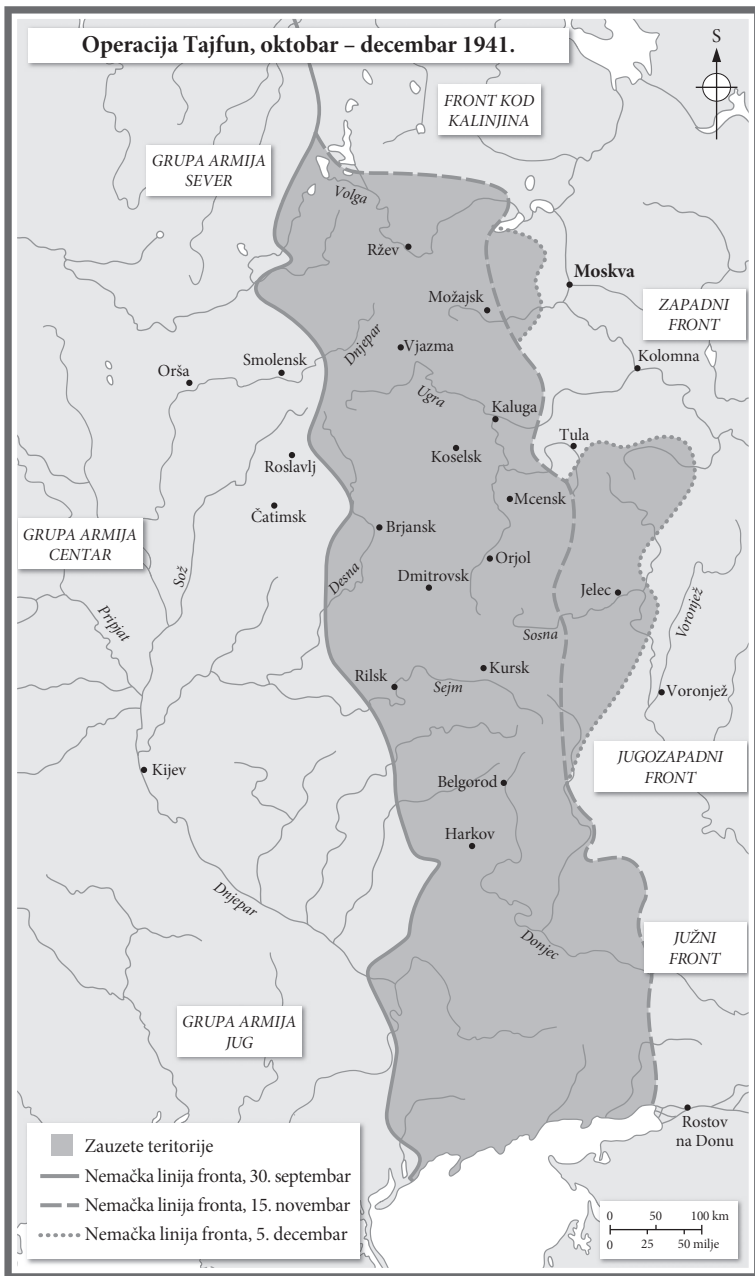
OKLOPNA GRUPA 4 (Hepner)

OKLOPNA GRUPA 2 (Guderijan)

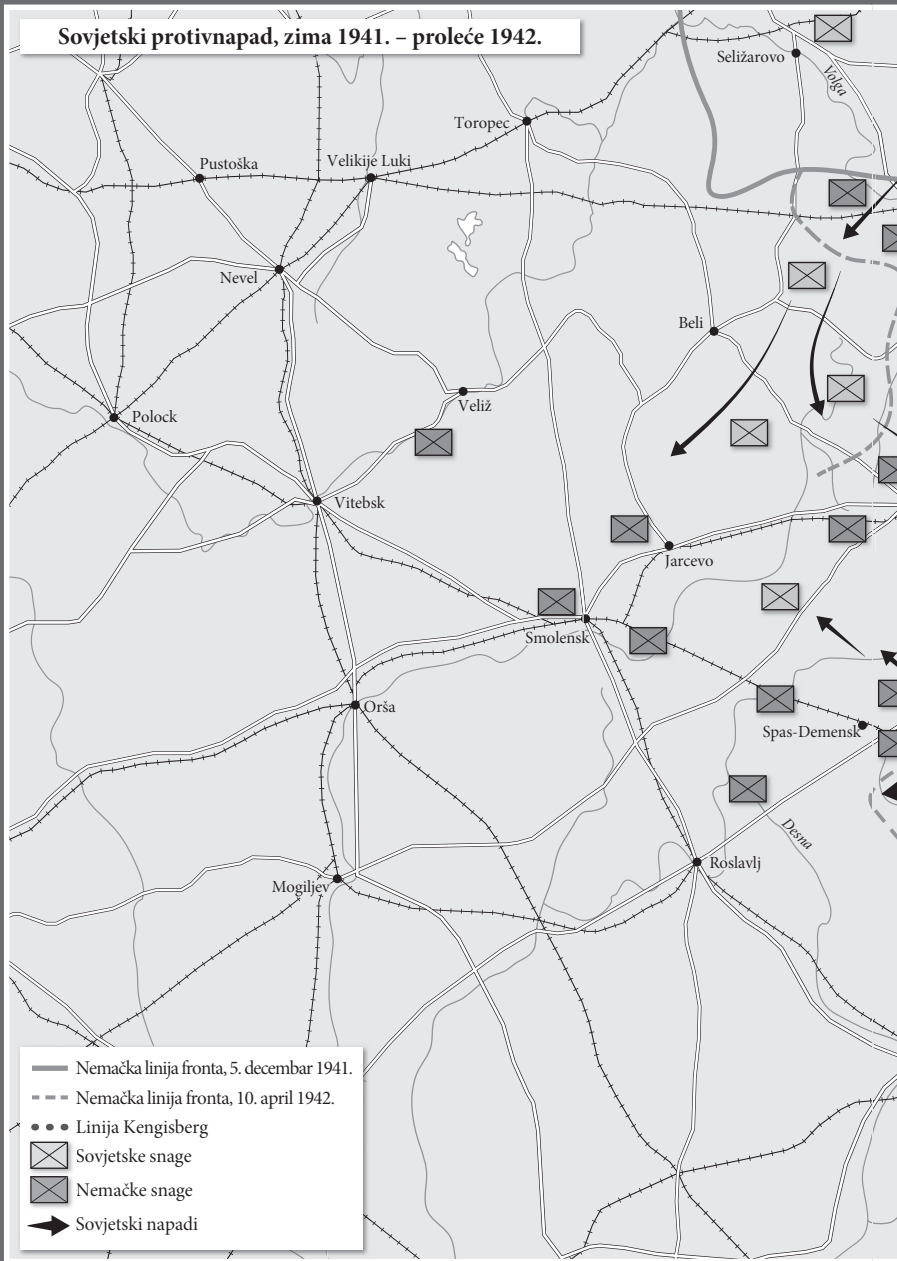
Opkoljene sovjetske trupe

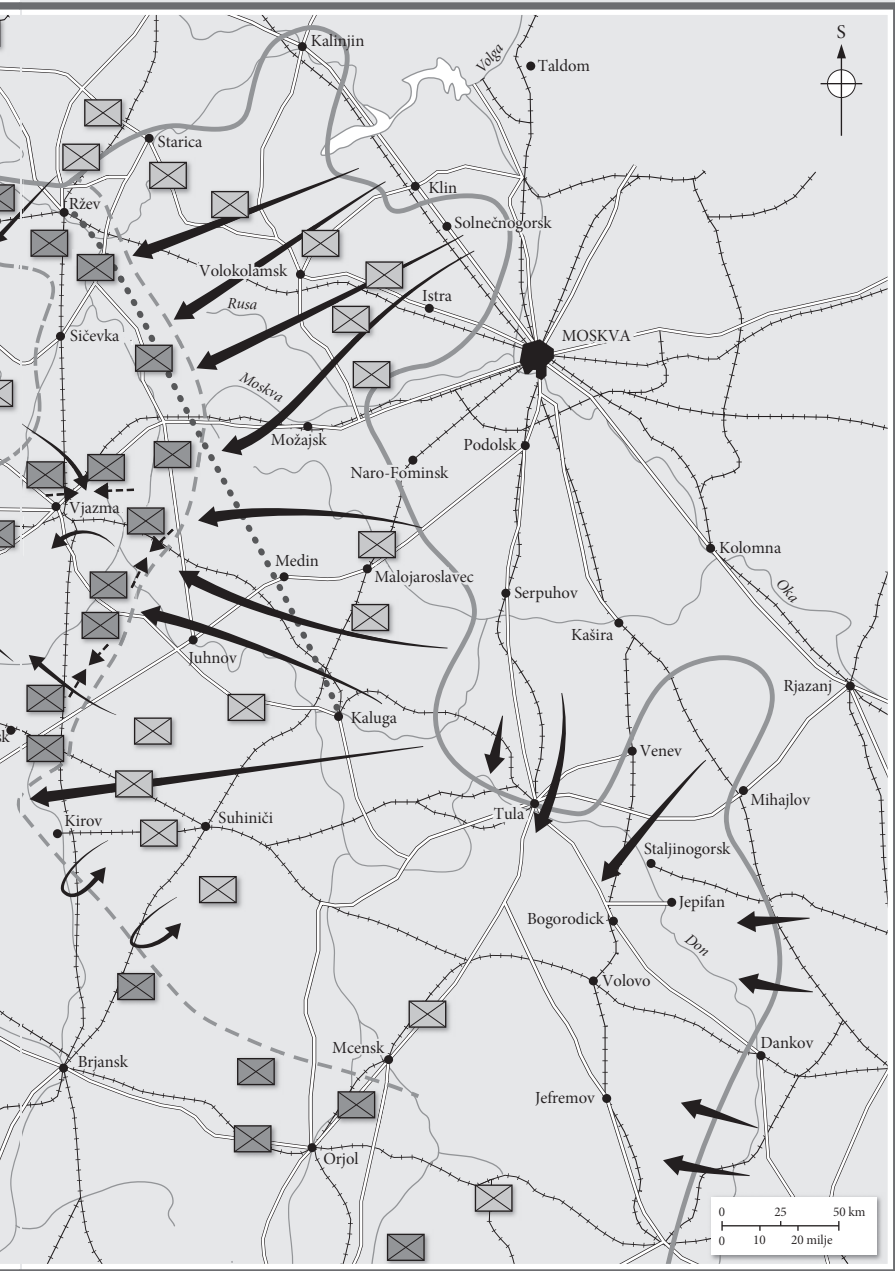

Operacija Tajfun, oktobar – decembar 1941.

Sovjetski protivnapad, zima 1941. – proleće 1942.

Predgovor

Hitlerov napad na Sovjetski Savez, 22. juna 1941. bio je najveći, najkrvaviji i najsuroviji pohod u istoriji ratovanja. Ispostavilo se da je Operacija Barbarosa, kako je Hitler nazvao taj kataklizmični poduhvat, bila presudna operacija u Drugom svetskom ratu. Da je Hitler ostvario taj cilj – uništenje Sovjetskog Saveza – zagospodario bi Evropom i njenom sudbinom. Međutim, kada su njegove armije nešto manje od šest meseci kasnije stigle pred Moskvu, svi izgledi da će Hitler ostvariti fantazije o hiljadugodišnjem rajhu već su propali.

Nemačka kopnena vojska, ratna mornarica i ratno vazduhoplovstvo – poznati pod zajedničkim imenom Vermaht – pokrenuće još velikih ofanziva i izvojevaće mnoge dramatične pobeđe pre okončanja rata. Svi ti trijumfi su međutim bili kratkog veka. Nacisti su najkasnije 1941. ostali bez svih realnih izgleda za pobeđu u ratu. Sledeće tri i po godine će tlo Sovjetskog Saveza natopiti krv desetina miliona ljudi, žrtava užasne završnice igre čiji je ishod već bio poznat. Koliko god to smetalo onima koji iz razumljivih razloga tvrde da su hrabri saveznički vojnici koji su se iskrcali u Normandiji u junu 1944. odigrali presudnu ulogu u pobeđi nad Hitlerom, svi dokazi govore suprotno.

Hitlerovu sudbinu zapečatio je „Veliki otadžbinski rat“, kako je Staljin zvao borbu na nemačkom Istočnom frontu, a ne Dan D.

To nikako ne znači da su žrtve u tom drugom poduhvatu bile uzaludne. Naprotiv: njima milioni zapadnih Evropljana duguju slobodu i demokratiju koju će sovjetski diktator uskratiti njihovim susedima nakon što su potpali pod „sferu uticaja“ Kremlja. Staljin je uspeo da ovlada toliko velikim delom posleratne Evrope zato što su njegovi vojnici, a ne njegovi zapadni saveznici, slomili Treći rajh na bojnopolju. Mada je brzina i način konačnog uništenja nacista zajedničko delo Sjedinjenih Država, Britanije i Sovjetskog Saveza, neuspeh Operacije Barbarosa bio je istinska prekretnica rata u Evropi, događaj posle koga je – nakon samo šest meseci žestokih borbi – propast nacizma postala neizbežna.

Ne treba takođe umanjivati razmere stradanja u Prvom svetskom ratu (kada je samo u Bici na Somi, za nešto manje od pet meseci, palo više od milion žrtava), ili u drugim bitkama Drugog svetskog rata (kod Staljingrada je u istom vremenskom rasponu stradao otprilike isti broj ljudi), ali treba imati na umu da u dugačkoj istoriji ratovanja nema krvoprolića koje se po razmerama može porediti sa Operacijom Barbarosa, u kojoj je, u manje-više istom periodu, otprilike šest puta više mladih ljudi poginulo, ranjeno ili nestalo.

Nemački napad na Sovjetski Savez iznenadio je Staljina i zaprepastio čitav svet. Vladalo je gotovo opšte uverenje da će se Crvena armija raspasti za samo nekoliko nedelja. Pokazalo se međutim da je nemački trijumfalizam preuranjen. Ova knjiga prati razvitak Operacije Barbarosa od njenog početka, do dolaska Hitlerovih armija pred rusku prestonicu, pred kraj 1941. Ne pokušava da se bavi svakom od desetina bitaka na tri fronta tog ogromnog bojišta; usredsređena je uglavnom na Grupu armija Centar, koja je predvodila invaziju i čiji je cilj bio Moskva. Prateći napredak te grupe armija, služio sam se brojnim izveštajima, dnevnicima, pismima i memoarima glavnih učesnika, među koje spadaju njen zapovednik, general Fedor fon Brok, njegovi zapovednici na terenu (među kojima i najslavniji tenkovski general Trećeg rajha, Hajnc Guderijan) i oficiri i vojnici koji su služili kod njih. Mnogi

od njih pisali su svojim najdražima sa naivnom iskrenošću: o strahu i ushićenju bitke, o ubijanju, o drugarstvu, o čežnji za domom, o beskrajnim marševima preko suve zemlje na paklenoj letnjoj jari, o lepljivom jesenjem blatu koje je zaustavljalo vozila i zarobljavalo pešadince i konje koji vuku topove, i o arktičkoj zimi, kada se temperatura spustila na -35 stepeni Celzijusa, i kada su desetine hiljada ljudi ostale bez ruke ili noge zbog promrzlina.

Operacija Barbarosa nije se ni izbliza pokazala kao recept za sigurnu pobedu već je samo izazvala ogorčene rasprave između generala na frontu i Vrhovne komande u pozadini. Kako se taj razdor produbljivao, načelnik generalštaba Franc Halder, uzalud je pokušavao da posreduje između njih i hirovitog vrhovnog komandanta kopnene vojske, a kasnije i Vermahta, Hitlera. To je bio krajnje nezahvalan zadatak i on je o njemu otvoreno pisao u svom ratnom dnevniku. Jednako kao bitke koje su vodile Grupe armija Sever i Jug, pohod Grupe armija Centar protiv sovjetskih armija – koje je najčešće predvodio Staljinov najveći vojskovođa, general Georgij Žukov – bile su surove i teške, ali to nije bio konvencionalni rat ni po razmerama a ni po svojoj prirodi.

Istočni front je bio bojište na kome je hrabrost bila česta a dužnost svetinja, ali gde obe strane nisu mnogo marile za humanost. Umesto viteštva, vladala je atavistička mržnja koju su potpirivale bezuslovne i neumoljive direktive Hitlera i Staljina. Oni ne samo da su želeli da upravljaju tokom samih borbi, već su zahtevali da prema neprijatelju ne bude milosti. Pravila ratovanja, definisana Ženevskom konvencijom, nisu primenjivana u ovoj divovskoj borbi između dva totalitarna diva.

Nemačkim vojnicima je redovno ponavljano da neprijatelj pripada nižoj rasi, i oni su se shodno tome i ponašali. I na bojnopolju i van njega, sovjetski vojnici i civili bili su žrtve zastrašujuće svireposti. Viši oficiri Vermahta redovno su ignorisali mučenja i ubistva čiji su počinioci bili njihovi vojnici i često su naređivali da se politički komesari, partizani ili špijuni streljaju po kratkom postupku. Na takva zverstva koja je činio *Ostheer* (Istočna vojska) sovjetski vojnici su uzvraćali istom merom, pošto su Nemce smatrali

prosto za nasilne zločince, za koje nikakva kazna ili odmazda nije preterana. Na obe strane je smrtonosna mešavina mržnje i straha dovela do nečuvenih zverstava. Opisi takvih događaja iz pera njihovih učesnika ili nemih posmatrača često su puni opravdanja, ponekad prkosni i tek retko prožeti sramotom ili zgražavanjem. Nijedna istorija Operacije Barbarosa ne sme da zaobiđe obimne dokaze o toj užasnoj istini.

Većina vojnika Crvene armije borili su se ili iz rodoljublja, ili zarad oslobođenja otadžbine. Drugi su to činili iz ideološkog ubeđenja, ali svi su bili svesni da Staljinov režim vlada ne samo uz saglasnost naroda, već i pomoću terora. Paranoično ubeđenje sovjetskog diktatora da je okružen ideološkim saboterima bilo je usko povezano sa njegovom nemilosrdnom nebrigom za tuđe živote. U ratu, kao i u miru, smrtonosna osveta brzo bi stigla svakog ko mu se zameri. Generalima bi sledilo smaknuće po kratkom postupku, ili arbitrarna zatvorska kazna. Vojnicima koji bi se predali ili pobjegli sa fronta – bez obzira na nadmoć neprijatelja – pretila je smrtna kazna, dok bi njihovim porodicama sem sramoćenja pretio i gubitak prihoda i prava na penziju. Na Staljinov zahtev, Stavka (Vrhovna vojna komanda) ustanovila je „odrede za blokiranje“, raspoređene iza fronta da po svaku cenu zaustave vojnike koji su se povlačili pred smrtonosnom nemačkom vatrom.

Sovjetski vođa je svejedno uspeo da obezbedi lojalnost ogromne većine stanovništva, koje se odazvalo na njegov poziv za odbranu zemlje. Pisma i memoari vojnika i civila (tek nedavno otkriveni u dubinama sovjetskih arhiva) govore kako su trpeli sve nedaće sa stoičkom rešenošću ljudi ujedinjenih protiv zavojevača. Mnoge glavne znamenitosti u Moskvi bile su kamuflirane i u gradu je vladao policijski čas. Bez obzira na stalno bombardovanje, radnici su uspeli da razmontiraju hiljade strateški vitalnih industrijskih postrojenja i da ih prebace na sigurno, na Ural, gde je ubrzo nastavljeno sa radom i sve ubrzanijom proizvodnjom. U jesen 1941, kada su Nemci zapretili spoljašnjem prstenu i dalje nedovoljne odbrane Moskve, u glavnom gradu je proglašeno opsadno stanje; prestupnici i prekršioci policijskog časa streljani su po kratkom

postupku. Žukov je organizovao desetine hiljada slabo opremljenih dobrovoljaca – muškaraca i žena, mladih i starih – koji su sa tvrdoglavom rešenošću radili na jačanju odbrane grada, na kopanju rovova ili postavljanju tenkovskih prepreka u dubokom blatu ili zamrznutoj zemlji sirove ruske zime. Režim koji vlada samo terorom nikada ne bi uspeo da pridobije lojalnost naroda bez čije bi posvećenosti poraz bio siguran.

Zločini protiv čovečnosti koje su obe strane počinile na frontu u potpunosti padaju u senku u poređenju sa zverstvima koje su Nemci izvršili u pozadini. Zarobljeni sovjetski vojnici su usiljenim maršem terani u logore. Zlostavljani i tučeni čitavim putem, nisu dobijali ni medicinsku negu, ni hranu ni vodu. Desetine hiljada vojnika su umrle pre nego što su stigli do improvizovanih logora u kojima su poput životinja strpani iza bodljikave žice. U tim logorima nije bilo zaklona, osnovnih higijenskih uslova niti bilo kakvih sredstava za preživljavanje. Pošto nisu dobijali gotovo ništa za jelo, zabeleženi su i slučajevi kanibalizma, ali je velika većina umrla od gladi. Ova knjiga opisuje nemilosrdnu surovost koja predstavlja neraskidivi deo Operacije Barbarosa. Do maja 1945. oko tri miliona sovjetskih zarobljenika umrlo je u logorima. Dve trećine umrlo je od gladi ili su streljani pre kraja 1941.

A bilo je i goreg. U istočnim oblastima koje je Vermaht osvojio 1941, četiri ajnzacgrupe (*Einsatzgruppen*, operativne grupe ili odredi), pod rukovodstvom visokih oficira, putovale su od grada do grada i od sela do sela, sa dozvolom da vrše masovna ubistva. Osnivanje ajnzacgrupa odobrio je lično Hitler, a organizovali su ih Hajnrih Himler i Rajnhard Hajdrih, koji su, kao čelnik SS-a i šef glavnog bezbednosnog ureda Rajha, bili glavni arhitekta Holokausta. Odredi smrti su u početku imali naređenja da likvidiraju „Jevreje na partijskim i državnim položajima“ ali su uskoro bez milosti i sa velikim žarom ubijali sve Jevreje – muškarce, žene i decu. Zapovednici ajnzacgrupa bili su fanatici koji su se međusobno nadmetali u broju smaknuća. Rukovodili su privođenjem, pljačkanjem streljanjem i bacanjem žrtava u masovne grobnice.

Ti zločinci međutim nisu radili sami. Najviši generali Vermahta – uprkos žustrom posleratnim poricanju – ne samo da su znali za ulogu ajnzacgrupa, već su im, u mnogim slučajevima, pomagali u radu. U svim oblastima koje je Hitler osvojio u Operaciji Barbarosa, obični vojnici, lokalne policijske snage i dobrovoljci takođe su pomagali ubicama. Za to postoje obimni dokazi, od zvaničnih naređenja preko izveštaja samih počinilaca i svedoka do ispovesti retkih preživelih. Ta svedočanstva jednako su neporeciva i stravična. Nijedan adekvatan opis Operacije Barbarosa ne bi smeo da ih izostavi.

Prvih nedelja invazije, tu rešenost da se ubija nije pratila i efikasnost. Ubice su međutim postepeno usavršile svoje metode i razvile sistematski način brzog streljanja velikog broja muškaraca, žene i dece – i te čudovišne uspehe su pretpostavljenima javljali kao hladnu statistiku. U roku od šest meseci od nacističke invazije, i posle niza jezivih eksperimenata sa raznim vrstama bojnih otrova, počeli su sa radom prvi logori smrti, među kojima i Aušvic-Birkenau; otpočela je industrijalizacija masovnog ubijanja. Još pre Božića 1941. ubijeno je milion žrtava Hitlerovog Konačnog rešenja, bilo metkom ili u gasnim komorama. Čudovišna je ironija da je najstrašniji zločin dvadesetog veka bio jedini element Fiererove apokaliptične vizije Trećeg rajha koji se sve do poslednjih meseci rata nije posebno usporio zbog sloma na svim frontovima. Zaobići taj element Operacije Barbarosa značilo bi izbeći prepoznavanje jedne od njenih najdirektnijih posledica.

Potpun opis Hitlerovog napada na Sovjetski Savez zahteva razmatranje i uzroka i posledica. Operacija Barbarosa nije se desila u istorijskom vakuumu, već je bila direktna posledica izuzetno napete političke situacije nastale po završetku Prvog svetskog rata i nerešenih nezadovoljstava koje su u tom periodu opterećivale čitavu Evropu. Zbog toga – možda na iznenađenje nekih čitalaca – prvi deo ove knjige počinje u proleće 1922, kada su Sovjetski Savez i Nemačka, donedavno ogorčeni neprijatelji na bojištima Prvog svetskog rata, sa kojima posle rata veći deo Evrope nije želeo ništa da ima, potpisali sporazum o pomirenju. Evropske

demokratije bile su užasnote. Sporazum je bio diplomatsko iznenađenje koje je posebno snažno pogodilo britanskog premijera Lojda Džordža; njegov višegodišnji trud da stvori sveevropski konsenzus za održivi ekonomski razvoj, i na taj način obezbedi mir i bezbednost, propao je.

Ako ćemo razmrsiti upletene niti političke drame koja se posle toga odigrala na evropskoj pozornici – a bez toga je teško shvatiti Operaciju Barbarosa – razotkrićemo aroganciju i strah zbog kojih su razjedinjene demokratije zapadne Evrope posmatrale Sovjetski Savez sa odbojnošću koja ne samo da je sprečavala svaki značajniji dijalog sa Kremljom, već je dovela do toga da većina poremećenog nemačkog Firera doživljava kao manje od dva zla. Od ruševina Versaja preko uspona Hitlera u Nemačkoj i Staljinove krvave konsolidacije vlasti u Sovjetskom Savezu, sve do šoka Pakta Molotov-Ribentrop 1939, zvanični dokumenti, pisma, dnevници i memoari glavnih protagonista jasno osvetljavaju nepomirljive ili nerealne ciljeve zbog kojih su evropski lideri tapkali u mestu, a kontinent polako tonuo u drugu kataklizmu koju niko nije želio – sem Hitlera i možda Staljina (čiji je prevashodni cilj bio da izbegne direktno učešće) – ali što niko od njih nije umeo da spreči.

U roku od godinu dana po izbujanju Drugog svetskog rata, ne samo da su nemački tenkovi pokorili veći deo zapadne Evrope, već je i Hitler odlučio da odloži invaziju Britanije, da bi prvo uništio Sovjetski Savez. Razlozi za tu sudbonosnu odluku bili su višestruki, ali okidač za pokretanje Operacije Barbarosa nalazio se na Balkanu. Ova knjiga prema tome ističe ogorčenu borbu između Moskve i Berlina za prevlast u toj zapaljivoj i strateški vitalnoj oblasti Evrope. Kada su direktni pregovori između sovjetskog ministra spoljnih poslova, Vjačeslava Molotova i Hitlera krajem novembra 1940. zapali u ćorsokak, Firer je svojim generalima naredio da pripreme detaljan plan napada na Sovjetski Savez sledećeg proleća. U junu 1941, kada je već okupirao Jugoslaviju i isterao Britance iz Grčke, našao se u ratu na dva fronta.

Operacija Barbarosa prema tome nije bila izolovana od rata koji je ubrzano postajao svetski, a to je najvažniji kontekst u kome

sam rešio da je prikažem. Posle samo nekoliko sati od vesti da je Vermaht udario na Sovjetski Savez, Čerčil je – a za njim nekoliko dana kasnije, i nešto manje rečito Ruzvelt – objavio bezuslovnu podršku Sovjetima. Nije prošlo dugo, a Vašington i London su se našli u čudnom savezništvu sa jedinom komunističkom državom na svetu, dok su trojica lidera uskoro postala poznata kao „Velika trojka“. To je bilo političko zblizavanje sa seizmičkim posledicama koje ne samo da je direktno uticalo na rat na Istočnom frontu već i na posleratnu istoriju Evrope. Zbog toga se moja priča o Operaciji Barbarosa fokusira i na napetu ljudsku i političku dramu tog burnog, često međusobno zavađenog ali presudno važnog tročlanog partnerstva, kada su diplomatski izaslanici iz Vašingtona i Londona dolazili u Kremlj na pregovore sa nepredvidivim sovjetskim diktatorom.

Hitlerov napad na Sovjetski Savez promenio je tok istorije. Kao što podnaslov nagoveštava, ova knjiga nastala je u uverenju da su poslednjih šest meseci 1941. značajniji od bilo kog drugog perioda u dvadesetom veku. Operacija Barbarosa nije bila samo fatalan Hitlerov rizik, već je on tokom nje izgubio rat.

PRVI DEO

Put u pakao

1.

Priprema terena

Otmeno odmaralište Rapalo na italijanskoj rivijeri bilo je za uskršnji vikend 1922. prepuno dobrostojećih Italijana, koji su voleli prijatnu klimu tog dela mediteranske obale. Mir i odsustvo vulgarnosti u tom gradiću odavno su prijali i strancima, posebno ako su skloni kulturi. Na puteljcima oko Rapala je filozof Fridrih Niče razvio ideje koje će kasnije postati osnova za njegovo glavno delo, roman *Tako je govorio Zaratustra*, za mnoge sasvim nečitljivo. U tamošnjim mirnim uličicama i diskretnim kafeima između ostalih su uživali i Gi de Mopasan i lord Bajron. Među savremenicima su tu bili Ezra Paund i engleski esejista Maks Birbom, poznat po svojim karikaturama viših engleskih slojeva.

Rapalo su krasile ruševine manastira, drevna bazilika sa krivim zvonikom, brojne srednjovekovne crkve i ostaci dva zamka, od kojih je jedan, sa stenovitog rta pored luke, štiti grad od gusara. Za ljude sklone porocima, tu je takođe bilo i diskretnih kazina kao i poneki noćni klub. Najimpresivnije zdanje bio je hotel *Ek-selzior palas*, građen u stilu neopaladijanizma, sa više od 140 soba i „kupalištem“ koje gleda na more. Hotel je bio izuzetno omiljen kod diskretnih bogataša i međunarodnih diplomata kojima su potrebni privatnost i mir.

Tu su za uskršnji vikend, nemački ministar spoljnih poslova, Valter Ratenau i komesar za spoljne poslove Sovjetskog Saveza,

Georgij Čičerin, seli zajedno sa svojim delegacijama, da dovrše sporazum između njihove dve države, oko koga su tajni pregovori trajali već nekoliko nedelja. Sasvim sigurno su bili svesni da će Rapalski ugovor, kako je nazvan, biti diplomatska paklena mašina, tempirana da eksplodira na Uskrsnji ponedeljak, četrdesetak kilometara južnije, u Đenovi. Njegove posledice biće katastrofalne, kolateralna šteta nepopravljiva.

Dok se tog 10. aprila 1922. probijao kroz mnoštvo fotoreportera i novinara, u veliku konferencijsku salu palate Svetog Đorđa u Đenovi, sagrađene u trinaestom veku, predsednik britanske vlade, Lojd Džordž, nije imao predstavu šta se sprema u Rapalu. Zračio je samopouzdanjem i odlučnošću. Posle dugotrajne posredničke diplomatije uspeo je da privoli trideset četiri svadljive evropske države da prisustvuju velikoj konferenciji na kojoj će, nadao se, prevazići svoje duboke podele i pomoću međunarodnog ugovora – pod njegovim mudrim rukovodstvom – napokon vratiti red i prosperitet na zavađeni kontinent.

Ambicije Lojda Džordža su bile ogromne. Pred odlazak u Italiju, u Parlamentu je izjavio da je Evropa „izdeljena na paramparčad zbog užasnih posledica rata“ i da je njegov cilj u Đenovi ni manje ni više nego „rekonstrukcija“ čitavog kontinenta^{1*}. U tom duhu je pažljivo odabrao trenutak ulaska u palatu, da bi ostvario najveći efekat, ubeđen da će okupljeni delegati ustati da nagrade njegov trud dugotrajnim ovacijama – i zaista je bilo tako.

Britanski premijer nije bio samo političar sklon dramatičnim gestovima, kome prijaju svetla reflektora već i čovek sa istinskom strateškom vizijom. Kao jedan od vođa četiri savezničke sile – Britanije, Francuske, Italije i Sjedinjenih Država – koje su tri godine ranije nekako uspele da sastave Versajski ugovor, među prvima je shvatio da Pariska mirovna konferencija nikako nije pomogla da se zacele velike rane iz Prvog rata i da nikako nije sprečila da se te rane ne zatruju, sa potencijalno katastrofalnim posledicama.

* Brojevi u tekstu označavaju napomene, koje sadrže spisak literature korišćene u knjizi. Fajl sa napomenama nalazi se na sajtu Lagune www.laguna.rs u odeljku *Barbarosa*. Nazivi knjiga i imena autora dati su u originalu i u elektronskoj formi radi lakše pretrage na internetu.

Versajski ugovor je u najboljem slučaju stavio zavoj na gnojnu ranu. Iscrtao je nove granice na mapi Evrope, stvorio mnoge nezavisne države iz raznolikih oblasti koje su, poslednjih pola veka ili duže, potiskivale unutrašnje etničke i kulturne netrpeljivosti pod starateljstvom četiri međusobno suprotstavljene imperijalne autokratije. Evropska „ravnoteža sile“ – pojam koji je stvorio austrijski kancelar Klemens fon Meternih, i njegov Sveti savez sa početka devetnaestog veka – koji je dodatno razvio nemački „Gvozdeni Kancelar“, Oto fon Bizmark, kada je proglasio Drugo carstvo 1871. – već se uveliko krunio i pre 1914. Na kraju Prvog rata u potpunosti je propao.

U Versaju je rasparčano Austrougarsko carstvo koje je nekada vladalo ogromnim delom centralne i južne Evrope, tako da su samo njegove bajkovite prestonice, Beč i Budimpešta, ostale kao uspomene na nestalu imperijalnu raskoš Habzburga. Osmansko carstvo je još u Balkanskim ratovima ostalo bez najvećeg dela teritorije u Evropi, a posle Prvog svetskog rata u potpunosti se raspalo. Despotizam Ruskog carstva podlegao je boljševičkoj revoluciji; car Nikolaj II, poslednji Romanov, ubijen je, a najveća evropska nacija potonula je u građanski rat. Ništa manje spektakularno, nemački kolos, koji je pod poslednjim kajzerom Vilhelmom II dominirao Evropom čitavo jedno pokolenje, bačen je na kolena i ponižen.

Narodi Evrope koji su ranije uživali u sigurnosti carskih proglašenja našli su se u vrtlogu posledica rata u kome je stradalo više od četrdeset miliona ljudi, među kojima oko 10 miliona vojnika poginulih na frontu i više od šest miliona civila u pozadini. Još deset miliona ljudi je raseljeno, ili su prešli nove granice – na brzinu uspostavljene u Versaju – kao izbeglice tražeći bezbednost, krov nad glavom i koru hleba. Mada su neke države doživele posleratni bum koji je budio oprezni optimizam, veći deo evropske ekonomije bio je upropašćen. Uz visoku stopu nezaposlenosti i mnoštvo beskućnika, svugde su vladali beda i nesreća. Postepeno je postajalo jasno da Versaj, sazdan na nesigurnim temeljima idealističkog samozavaravanja, nije uspeo da ostvari svoj smeli cilj: udaranje pouzdanog temelja za rešavanje te egzistencijalne krize.

Najambicioznija ideja razmatrana na Pariskoj mirovnoj konferenciji bilo je stvaranje međunarodnog foruma za globalnu bezbednost, zasnovanog na pretpostavci da se sve države mogu ubediti da svoj instinkt za samoodržanjem zamene neutralnošću i težnjama za međunarodnom harmonijom. U skladu sa romantičnim zamislima američkog predsednika Vudroa Vilsona da će onda svet napokon biti „bezbedan za demokratiju“ ta moralno besprekorna vizija ostvarena je u Versaju formiranjem Lige naroda. To je bio grandiozan poduhvat, ali previše slabašan da preživi silovite posledice zemljotresa iz 1914–1918.

Ta slabost postala je potpuno očigledna nedugo pošto se Vilson iz Versaja vratio u Vašington, hvaleći se Senatu da „napokon svet zna kako je Amerika njegov spasitelj“.² Takva oholost je možda laskala egu nekih Amerikanaca – koji su želeli da čuju da njihovi sinovi nisu uzalud ginuli na evropskim bojištima – ali na veliku većinu američkih senatora nije ostavila nikakav utisak. Štaviše, rešili su da usvoje vodeću misao najpoštovanijeg među osnivačima njihove države, Džordža Vašingtona, da Sjedinjene Države u budućnosti treba da izbegavaju „uplitanje u savezništva“ sa bilo kojom drugom zemljom. Kongres je shodno tome odbio da podrži Vilsonovu posvećenost Ligi naroda (koja je zbog toga sudbonosno oslabljena) i da ratifikuje Versajski ugovor, u kome je ona osnovana.

Sjedinjene Države su se sledeće dve decenije gotovo sasvim povukle iz prvih redova evropske diplomatije zarad politike nezainteresovanosti i neutralnosti, i intervenisale su tek sporadično – i u sopstvenom interesu – u problemima Evrope, koja ja za mnoge Amerikance postale daleki kontinent o kome znaju malo a brinu još i manje. Tek će sa izbijanjem Drugog svetskog rata 1939. predsednik Ruzvelt osetiti kako je dovoljno politički jak da obavesti nespremni Kongres da je „uplitanje u savezništva“ ponovo postalo neizbežno*. U međuvremenu, Evropljani će sami morati da traže rešenje za svoje probleme.

* Bile su međutim potrebne još dve godine pre nego što su se američki zakonodavci zvanično saglasili da Amerika treba da pristupi antifašističkom savezu.